

Brussel, 9 oktober 2023
(OR. en)

13517/23

SOC 647
ANTIDISCRIM 168
GENDER 187
JAI 1231
FREMP 265
COHOM 195
EDUC 374

RESULTAAT BESPREKINGEN

van: het secretariaat-generaal van de Raad

aan: de delegaties

nr. vorig doc.: 13167/23

Betreft: Conclusies van de Raad over maatregelen om gelijke toegang voor Roma tot adequate en gedesegegreerde huisvesting te waarborgen, en om gesegregeerde nederzettingen aan te pakken

Hierbij gaan voor de delegaties de conclusies van de Raad over bovengenoemd onderwerp, die de Raad Epsco tijdens zijn zitting van 9 oktober 2023 heeft goedgekeurd.

Maatregelen om gelijke toegang voor Roma¹ tot adequate en gedesegegreerde huisvesting te waarborgen, en om gesegregeerde nederzettingen aan te pakken²

Conclusies van de Raad

HERINNEREND AAN HET VOLGENDE:

1. Artikel 10 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie bepaalt dat de Unie bij de bepaling en de uitvoering van haar beleid en optreden streeft naar bestrijding van iedere discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afkomst, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid.
2. Artikel 21, lid 1, van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie bepaalt dat iedere discriminatie, met name op grond van geslacht, ras, kleur, etnische of sociale afkomst, genetische kenmerken, taal, godsdienst of overtuiging, politieke of andere denkbeelden, het behoren tot een nationale minderheid, vermogen, geboorte, een handicap, leeftijd of seksuele geaardheid, verboden is.

HERINNEREND AAN:

3. Richtlijn 2000/43/EG van de Raad, die voorziet in een kader ter bestrijding van discriminatie op grond van ras of etnische afstamming teneinde gelijke behandeling in de EU te waarborgen op het gebied van werkgelegenheid, onderwijs, sociale bescherming (met inbegrip van sociale zekerheid en gezondheidszorg), sociale voordelen en toegang tot en levering van goederen en diensten, waaronder huisvesting.

¹ Om de diversiteit tussen Roma weer te kunnen geven, wordt de term "Roma" gebruikt als overkoepelende term voor een aantal verschillende groepen van Roma-afkomst, zoals Roma, Sinti, Kale, Zigeuners, Romanichels en Boyash/Rudari. De term slaat ook op groepen als Ashkali, Egyptenaren, oostelijke groepen (waaronder Dom, Lom, Rom en Abdal), alsook rondreizende groepen waaronder etnische Travellers, Jenische of de onder de administratieve term "Gens du voyage" aangeduide bevolkingsgroepen, en mensen die zich identificeren als Zigeuners, Tsiganes of Tziganes, zonder de specifieke kenmerken van die groepen te ontkennen.

² Voor de toepassing van deze conclusies van de Raad zijn "gesegregeerde nederzettingen" sloppenwijken en ondermaatse woonwijken van informele en stabiele aard, die fysiek, functioneel en/of sociaal geïsoleerd zijn en waar de objectieve omstandigheden in verband met huisvesting, armoede en toegang tot rechten en openbare diensten aanzienlijk slechter zijn dan voor de rest van de bevolking.

4. Kaderbesluit 2008/913/JHA van de Raad betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht³, waarin staat dat racisme en vreemdelingenhaat een rechtstreekse schending vormen van de beginselen van vrijheid, democratie, eerbiediging van de mensenrechten en de fundamentele vrijheden en van de rechtsstaat, beginselen waarop de Europese Unie gegrondvest is en die de lidstaten gemeen hebben.
5. Richtlijn (EU) 2020/2184 van het Europees Parlement en de Raad betreffende de kwaliteit van voor menselijke consumptie bestemd water, waarin is bepaald dat alle lidstaten de nodige maatregelen nemen om de toegang tot voor menselijke consumptie bestemd water voor iedereen, met name voor kwetsbare en gemarginaliseerde groepen, te verbeteren of te handhaven.
6. In zijn aanbeveling over gelijkheid, integratie en participatie van de Roma (2021) drong de Raad er bij de lidstaten op aan hun inspanningen ter verbetering van de sociale en economische integratie van Roma op te voeren.
7. De Europese pijler van sociale rechten en het door de Commissie gepresenteerde actieplan voor de Europese pijler van sociale rechten. Meer in het bijzonder wijst beginsel 19 van de pijler op huisvesting en ondersteuning voor daklozen, en wordt erin bepaald dat wie er behoefte aan heeft toegang moet krijgen tot goede sociale huisvesting of goede bijstand voor huisvesting; dat kwetsbare personen recht hebben op passende bijstand en bescherming tegen gedwongen uitzetting; en dat daklozen over passend onderdak en een adequate dienstverlening moeten kunnen beschikken om hun sociale inclusie te bevorderen. In beginsel 20 van de pijler wordt bepaald dat iedereen recht heeft op toegang tot essentiële diensten van goede kwaliteit, zoals water, sanitaire voorzieningen, energie, vervoer, financiële diensten en digitale communicatie en dat wie er behoefte aan heeft, steun krijgt voor toegang tot deze diensten.

³ PB L 328 van 6.12.2008, blz. 55.

8. De resoluties van het Europees Parlement over Roma⁴; waaronder met name zijn resolutie over de situatie van Roma die in nederzettingen in de EU wonen (2022).
9. De mededeling van de Commissie over "Een Unie van gelijkheid: EU-actieplan tegen racisme 2020-2025".
10. De mededeling van de Commissie over "Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma", en met name kerndoelstelling 7: "Verbetering van de effectieve gelijke toegang tot adequate gedesegegreerde huisvesting en essentiële voorzieningen".
11. De mededeling van de Commissie over "Een Unie van gelijkheid: Strategie voor gendergelijkheid 2020-2025", waarin erop wordt gewezen dat vrouwen te maken kunnen krijgen met "discriminatie op basis van verschillende persoonlijke kenmerken". Met name Romavrouwen riskeren te worden gediscrimineerd op basis van hun geslacht en hun ras of etnische afstamming.
12. De Verklaring van Lissabon over het Europees platform voor de bestrijding van dakloosheid, die is ondertekend door vertegenwoordigers van de EU-instellingen, de lidstaten, het Europees Economisch en Sociaal Comité, het Europees Comité van de Regio's en het maatschappelijk middenveld op 21 juni 2021, en die beleid bevordert dat is gebaseerd op een mensgerichte, geïntegreerde aanpak waarin huisvesting vooropstaat.
13. Het rechtskader van de Raad van Europa voor de bescherming van minderheden en de jurisprudentie van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens, met name met betrekking tot de kennelijk discriminerende praktijken van de segregatie van Roma.
14. De Agenda 2030 voor duurzame ontwikkeling van de Verenigde Naties, en met name de duurzameontwikkelingsdoelstellingen (SDG's) 1 ("Geen armoede"), 10 ("Ongelijkheid verminderen") en 11 ("Duurzame steden en gemeenschappen").

⁴ PB C 199 E van 7.7.2012, blz. 112, PB C 468 van 15.12.2016, blz. 36, PB C 449 van 23.12.2020, blz. 2, en PB C 385 van 22.9.2021, blz. 104.

ERKENNENDE HETGEEN VOLGT:

15. **Armoede en sociale uitsluiting**, alsook andere factoren, zoals het gebrek aan significante beleidsmaatregelen of investeringen, de beperkte beschikbaarheid en slechte kwaliteit van sociale huisvesting, discriminatie op de woningmarkt en segregatie, hebben ertoe geleid dat de kloof met betrekking tot toegang tot huisvesting tussen groepen in kwetsbare situaties, waaronder Roma, en de rest van de bevolking **in een aantal lidstaten** de afgelopen jaren vrijwel ongewijzigd is gebleven.
16. Volgens recent onderzoek van het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA), dat betrekking had op tien Europese landen, wordt 52 % van de Romahuishoudens geconfronteerd met woningnood, tegenover 17 % van de rest van de EU-bevolking. 82 % van de Roma woont in overvolle huishoudens en 22 % in woningen zonder stromend water, tegenover 1,5 % van de bevolking in het algemeen. 24 % heeft te maken gehad met discriminatie van Roma bij het zoeken naar huisvesting⁵. Uit een eerdere FRA-enquête die in 2019 in nog eens zes lidstaten is uitgevoerd⁶, bleek dat er sprake was van een vergelijkbaar patroon van discrepantie wat betreft de woningnood van Roma en niet-Roma.
17. De gegevens worden verzameld binnen de nationale context, in overeenstemming met de nationale grondwettelijke en wettelijke vereisten en met politieke en ethische overwegingen, met het oog op de analyse van overheidsbeleid ter bestrijding van de meervoudige vormen van discriminatie en andere kwesties waarmee de Romabevolking te maken heeft, waaronder uitsluiting van huisvesting. Dergelijke gegevens zijn echter niet altijd voldoende duidelijk omschreven en geven niet altijd een volledig beeld van de huidige situatie ter plaatse in de verschillende lidstaten.

⁵ FRA, *Roma in 10 European countries* (2022). (Het verslag heeft betrekking op de volgende lidstaten: Bulgarije, Kroatië, Tsjechië, Griekenland, Hongarije, Italië, Portugal, Roemenië, Slowakije en Spanje.)

⁶ [FRA, *Roma and Travellers in six countries* \(2020\)](#). (Het verslag heeft betrekking op de volgende lidstaten: België, Frankrijk, Ierland, Nederland en Zweden, alsmede de voormalige lidstaat het Verenigd Koninkrijk.)

18. De waarden van de EU kunnen alleen blijven bestaan in een samenleving die diversiteit, pluralisme, non-discriminatie, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en gendergelijkheid eerbiedigt. De lidstaten moeten deze waarden voor alle mensen, ook Roma, waarborgen.
19. De volledige en actieve participatie en integratie van Roma in de samenleving en maatregelen ter bestrijding van discriminatie verlichten de uitdagingen in verband met hun huisvestings-situatie aanzienlijk, ook wat betreft problemen die het gevolg zijn van vooroordelen van de rest van de bevolking. Het waarborgen van gelijke en effectieve toegang tot werkgelegenheid en tot universele diensten zoals onderwijs en opleiding, sociale bescherming en gezondheidszorg is in dit verband een belangrijke prioriteit.
20. Antiziganisme is nog steeds een ongewoon wijdverspreide vorm van racisme, die zijn oorsprong vindt in de manier waarop mensen die als "zigeuner" worden beschouwd, maatschappelijk worden bekeken en behandeld in een proces van historische "othering" (distantiëren van een ander), dat is gebaseerd op stereotypen en negatieve attitudes, die soms onbedoeld of onbewust kunnen zijn. Alle lidstaten van de Europese Unie hebben anti-ziganisme erkend als een belemmering voor inclusie, en onderkennen dus ook het belang van de bestrijding ervan⁷.
21. Meervoudige vormen van discriminatie, wat betekent dat een persoon wordt gediscrimineerd op basis van ras of etnische afstamming en tegelijkertijd op basis van geslacht, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, verergeren antiziganisme.
22. De segregatie van Romagemeenschappen wordt soms verergerd door het verschijnsel dat bekendstaat als "gentrificatie", dat ertoe kan leiden dat personen en gezinnen met een laag inkomen gebieden verlaten waar de waarde van onroerend goed aanzienlijk toeneemt.

⁷ Aanbeveling van de Raad inzake gelijkheid, inclusie en participatie van de Roma (2021), punt 2.

OVERWEGENDE HETGEEN VOLGT:

23. Een aantal Roma ondervindt moeilijkheden bij de toegang tot adequate huisvesting om redenen zoals sociale en economische kwetsbaarheid of discriminatie bij de toegang tot huisvesting, waardoor veel leden van deze gemeenschap aangewezen zijn op ondermaatse huisvesting in gesegregeerde nederzettingen. De kwaliteit van huisvesting heeft een significante rechtstreekse invloed op de levensomstandigheden, de kansen in het leven, de toegang tot onderwijs en de algemene gelijkheid van kansen voor Roma, met name kinderen. Gelijke toegang tot adequate huisvesting is een voorwaarde voor het volledige genot van de grondrechten en voor een waardig leven. Bij de uitvoering van huisvestingsbeleid voor Roma moet het relevante mensenrechtenkader worden geëerbiedigd.
24. De obstakels waarmee Roma vaak worden geconfronteerd bij het zoeken naar adequate huisvesting, versterken de vicieuze cirkel van generatiearmoede en schendingen van de mensenrechten. Dit beperkt de levensverwachting en belemmert de sociale samenhang.
25. Ondanks de bestaande politieke, financiële en juridische instrumenten en de reeds geleverde inspanningen ter bestrijding van de ongelijkheid op het gebied van huisvesting en de woningnood waarmee Roma worden geconfronteerd, bestaan er in een aantal lidstaten nog steeds ongelijkheden bij de toegang tot huisvesting voor Roma. Daarom is het belangrijk dat deze ongelijkheden worden verholpen en dat wordt gezorgd voor toegang tot adequate huisvesting voor Romagemeenschappen.
26. De financiële instrumenten van de EU moeten, samen met nationale, regionale en lokale financieringsbronnen, waar nodig worden gebruikt om de huisvestingsomstandigheden te verbeteren en de uitbanning van segregatie op het gebied van huisvesting als gevolg van discriminatie of armoede en sociale uitsluiting in de Europese Unie te ondersteunen. Om deze doelstellingen te bereiken, is het belangrijk programma's op te zetten en uit te voeren die gericht zijn op het aanpakken van ontoereikende huisvesting en op andere sociale en economische uitdagingen waarmee Roma worden geconfronteerd.
27. Het bereiken van doeltreffende resultaten vereist nauwe samenwerking tussen de verschillende belanghebbenden, die elk expertise leveren op hun bevoegdheidsgebied, met name op lokaal niveau, in voorkomend geval.

28. Het is belangrijk ervoor te zorgen dat leden van Romagemeenschappen en maatschappelijke organisaties die zich inzetten voor Roma worden geraadpleegd en betrokken bij het ontwerp en de uitvoering van alle beleidsmaatregelen die specifiek gericht zijn op de bestrijding van segregatie op het gebied van huisvesting en discriminatie van Roma.
29. Transnationale samenwerking en wederzijds leren zijn van essentieel belang om segregatie bij de huisvesting van Roma uit te bannen en om onder meer de huisvestingsomstandigheden te verbeteren van nomadische Roma (in de lidstaten waar deze gemeenschappen bestaan) en van Roma die binnen de EU reizen en seizoens- of kortetermijnarbeid verrichten.
30. Deze conclusies bouwen voort op eerdere werkzaamheden en politieke engagementen van de Europese Raad, de Raad, het Europees Parlement en de Commissie, en op werkzaamheden van andere belanghebbenden, met inbegrip van de in de bijlage vermelde documenten.

VERZOEKT DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE

DE LIDSTATEN OM, in overeenstemming met hun nationale bevoegdheden en omstandigheden:

31. Overeenkomstig hun respectieve nationale Roma-strategieën concrete maatregelen te nemen om de huisvestingssituatie van Roma te verbeteren en een einde te maken aan de segregatie op het gebied van huisvesting waar gesegregeerde Roma-nederzettingen bestaan. Hiervoor zijn verschillende financiële instrumenten beschikbaar, waaronder ESF+, EFRO en plattelandsontwikkelingsprogramma's op nationaal en regionaal niveau, alsook instrumenten en initiatieven in het kader van NextGenerationEU en InvestEU. Het is belangrijk te zorgen voor effectieve complementariteit bij het gebruik van verschillende financieringsbronnen.

32. Adequate financiële middelen uit te trekken om waar nodig infrastructuur in achterstandswijken op te zetten, te onderhouden of te verbeteren, in termen van essentiële diensten zoals vervoer, water en sanitaire voorzieningen, rioleringsystemen, digitale netwerken en toegang tot openbare en particuliere diensten zoals vuilnisophaaldiensten, gezondheidscentra, scholen, verlichting, elektriciteit, gas en communicatienetwerken, met inbegrip van telefoon- en internetverbindingen, waarbij het gebruik van innovatieve, digitale en groene technologieën in overweging wordt genomen. Alle interventies moeten vergezeld gaan van actieve desegregatiemaatregelen.
33. Indien Roma moeilijkheden ondervinden wanneer zij willen gebruikmaken van een universeel huisvestingsbeleid, huisvestingsinitiatieven uit te voeren voor kwetsbare Romagemeenschappen en voor andere kwetsbare gemeenschappen, en waarborgen en inclusiviteitscriteria op te nemen in de nationale strategieën voor de integratie van Roma.
34. Voorlichting en opleiding over gelijke behandeling en bestrijding van antiziganisme en discriminatie aan te bieden aan bevoegd personeel in huisvestingsdiensten en in andere sectoren zoals sociale diensten, onderwijs, arbeidsbemiddeling en gezondheidszorg, en in lokale overheden.
35. Te zorgen voor de deelname aan besluitvormingsprocessen van gezinnen die in kansarme nederzettingen wonen. Dit werk samen met het Europese maatschappelijk middenveld van Roma voort te zetten en tegelijkertijd de deelname van Roma aan de besluitvorming op alle bestuurlijke en overheidsniveaus te waarborgen, op basis van gelijke behandeling, met bijzondere aandacht voor het belang van het betrekken van Romajongeren en Romavrouwen bij de beleidsvorming.
36. Na te gaan welke financiële middelen op EU-, nationaal, regionaal en lokaal niveau beschikbaar zijn om de uitbanning van segregatie op het gebied van huisvesting die Roma treft, te ondersteunen.

**VERZOEKT DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE DE COMMISSIE EN DE LIDSTATEN
OM, in nauwe samenwerking en in overeenstemming met hun respectieve bevoegdheden en
nationale omstandigheden:**

37. De reeks indicatoren van het strategisch EU-kader voor de Roma⁸ te blijven gebruiken en ernaar te blijven streven de in het kader vastgestelde doelstellingen voor het EU-niveau te verwezenlijken, in voorkomend geval met inbegrip van kwantitatieve en/of kwalitatieve doelstellingen in hun nationale strategische kaders voor Roma. De indicatoren kunnen onder meer worden uitgesplitst naar geslacht, leeftijd en de status van de afhankelijkheid of de handicap, en kunnen samen met betrokken actoren, waaronder vertegenwoordigers van Roma, worden gedefinieerd, teneinde de uitvoering van de nationale strategische kaders voor Roma en de uitbanning van segregatie op het gebied van huisvesting die Roma treft systematisch te monitoren.
38. Het maatschappelijk middenveld van Roma te ondersteunen en in staat te stellen om op voet van gelijkheid met andere belanghebbenden toegang te krijgen tot nationale, regionale en lokale financiële middelen van de EU, teneinde zijn vertegenwoordigingsstructuren te versterken, alsook zijn capaciteit om actief te worden betrokken bij besluitvormingsprocessen, onder gelijke behandeling, met bijzondere aandacht voor het belang van het betrekken van Romajongeren en Romavrouwen bij de beleidsvorming.
39. Overeenkomstig de toepasselijke regels te zorgen voor een doeltreffend toezicht op uitgavenprogramma's en -instrumenten die gericht zijn op het bevorderen van de desegregatie van Romagemeenschappen.
40. De doeltreffende werking van de nationale Romacontactpunten en hun betrokkenheid bij de beleidsvorming op alle niveaus, ook wat huisvesting betreft, te ondersteunen.

⁸ Zie de aanbeveling van de Raad inzake gelijkheid, inclusie en participatie van de Roma (2021), punt 38, en de mededeling van de Commissie "Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma" (2020), bijlage 2.

VERZOEKT DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE DE COMMISSIE OM:

41. De lidstaten te ondersteunen bij hun inspanningen om het probleem van segregatie op het gebied van huisvesting en woningnood aan te pakken, waar die bestaan, in overeenstemming met de aanbeveling van de Raad over gelijkheid, inclusie en participatie van de Roma (2021), en in voorkomend geval rekening te houden met de resolutie van het Europees Parlement over de situatie van Roma die in nederzettingen in de EU wonen, alsook met het strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma 2020-2030, onder meer door de besteding van EU-middelen voor huisvesting en infrastructuur te overwegen en naar behoren te ondersteunen.
42. Concrete acties te bevorderen om te zorgen voor doeltreffende en daadwerkelijke toegang van Roma tot niet-gesegregeerde huisvesting, waarbij wordt erkend dat een persoon kan worden gediscrimineerd op basis van ras of etnische afstamming en tegelijkertijd op basis van geslacht, godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, en waarbij bijzondere aandacht wordt besteed aan jongeren en kinderen en aan slachtoffers van alle vormen van geweld tegen vrouwen en mensenhandel.
43. Transnationale samenwerking en het uitwisselen van goede praktijken tussen lidstaten te bevorderen.

Referenties

1. Europese Raad

Conclusies van de Europese Raad (23 en 24 juni 2011) EUCO 23/1/11 REV 1, blz. 13.

2. EU-wetgeving

Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180 van 19.7.2000, blz. 22).

Richtlijn (EU) 2020/2184 van het Europees Parlement en de Raad van 16 december 2020 betreffende de kwaliteit van voor menselijke consumptie bestemd water (PB L 435 van 23.12.2020, blz. 1).

Kaderbesluit 2008/913/JBZ van de Raad van 28 november 2008 betreffende de bestrijding van bepaalde vormen en uitingen van racisme en vreemdelingenhaat door middel van het strafrecht. (PB L 328 van 6.12.2008, blz. 55.)

3. Raad

Aanbeveling inzake gelijkheid, inclusie en participatie van de Roma (PB C 93 van 19.3.2021, blz. 1).

4. Commissie

Mededeling "Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma" (COM(2020) 620 final).

Bijlage II bij de mededeling van de Commissie aan het Europees Parlement en de Raad – Reeks indicatoren

Mededeling "Een Unie van gelijkheid: strategie voor gendergelijkheid 2020-2025" (6678/20)

5. Europees Parlement

Resolutie van het Europees Parlement van 5 oktober 2022 over de situatie van Roma die in nederzettingen in de EU wonen (2022/2662(RSP))

6. Comité van de Regio's

Advies van het Comité van de Regio's: Een Unie van gelijkheid: strategisch EU-kader voor gelijkheid, integratie en participatie van de Roma, 2021.

7. Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA)

Roma in 10 European countries, 2022

Roma and Travellers in six countries, 2020

8. Overige

De Verklaring van Lissabon over het Europees platform voor de bestrijding van dakloosheid (21 juni 2021)

Zaak Oršuš e.a./Kroatië. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM)

Eindverslag van de heer Alvaro Gil-Robles over de mensenrechtensituatie van de Roma, Sinti en Travellers in Europa (15 februari 2006)

Artikel 26 van het Internationaal Verdrag inzake burgerrechten en politieke rechten.

Artikel 1 van het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie.

Artikelen 28 en 30 van het Verdrag inzake de rechten van het kind.

De Verklaring inzake de rechten van tot nationale of etnische, religieuze en taalminderheden behorende personen.

Artikelen 1 en 3 van het Verdrag nopens de bestrijding van discriminatie in het onderwijs van 14 december 1960.

Verklaring van de Feantsa: "The Housing Situation for Roma in the EU Remains Difficult".

9. Raad van Europa

Aanbeveling nr. R (2000)4 van het Comité van Ministers aan de lidstaten over het onderwijs aan Roma/Gypsy-kinderen in Europa (aangenomen op 3 februari 2000) en de bijlage daarbij.

Aanbeveling CM/Rec (2009)4 van het Comité van Ministers aan de lidstaten over het onderwijs aan Roma en Travellers in Europa (aangenomen op 17 juni 2009).

Aanbeveling nr. 1203 (1993) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa over Gypsies in Europa

Aanbeveling nr. 1557 (2002) van de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa over de juridische situatie van de Roma in Europa.